ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»
ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 4(8) қазан-желтоқсан 2016
ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журнал

2016, № 4(8)

ISSN 2710-3994

EDU.E-HISTORY.KZ

электронный научный журнал

2016, № 4(8)

ISSN 2710-3994

EDU.E-HISTORY.KZ

electronic scientific journal

2016, № 4(8)

Құрылтайшы:
Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Бас редактор
Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы

Редакциялық алқа:
Р. Абдуллаев (Өзбекстан), Н. Аблажей (Ресей), Б. Аяған, М. Әбусейітова, С. Әжіғали,
Н. Әлімбай, Б. Байтанаев, Қ. Жұмағұлов, Ғ. Кенжебаев, Б. Көмеков,
Мансура-Хайдар (Үндістан), Р. Масов (Тәжікстан), Ә. Мұқтар, В. Плоских (Қырғызстан),
Ю. Петров (Ресей), О. Смағұлов, Сон Ен Хун (Оңтүстік Корея), Е. Сыдықов,
У. Фиерман (АҚШ), А.Чубарьян (Ресей)

Жауапты редактор:
З. Төленова

Редактор:
Р. Көбеев

Редакцияның мекен-жайы:
050100, Қазақстан Республикасы,
Алматы қ.,
Шевченко көшесі, 28,
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты,
«Edu.e-history.kz»
электрондық ғылыми журналының редакциясы
Телефон: +7(727)272-47-59
E-mail: edu.history@bk.ru
Электрондық мекен-жай: https://edu.e-history.kz/

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің
Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркелген.
Тіркеу нөмірі № 14602-ИА. Жылына 4 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге түсіргенде
міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Главный редактор
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:
Р. Абдуллаев (Узбекистан), Н. Аблажей (Россия), Б. Аяган, М. Абусеитова, С. Ажигали,
Н. Алимбай, Б. Байтанаев, К. Жумагулов, Г. Кенжебаев, Б. Комеков,
Мансура-Хайдар (Индия), Р. Масов (Таджикистан), А. Муктар, В. Плоских (Кыргызстан),
Ю. Петров (Россия), О. Смагулов, Сон Ён Хун (Южная Корея), Е. Сыдыков,
У. Фиерман (США), А. Чубарьян (Россия)

Ответственный редактор:
З. Толенова

Редактор:
Р. Кубеев

Адрес редакции:
050010, Республика Казахстан,
г. Алматы,
ул. Шевченко, 28.
Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова,
«Edu.e-history.kz»
Редакция электронного научного журнала
Телефон: +7(727)272-47-59
E-mail: edu.history@bk.ru
Сайт журнала: https://edu.e-history.kz/

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетелüство о регистрации:
№ 14602-ИА от 29.10.2014 г. Публикуется 4 раза в год (в электронном формате).

При повторной публикации статей, съемке на микрофильмах и других копиях необходимо обязательно ссылаться на журнал.

Founder and publisher:
RSE on REM “Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology"
of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

Editor-in-chief:
Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Editorial board:
R. Abdullaev (Uzbekistan), N. Ablazhey (Russia), B. Ayagan, M. Abuseyitova, S. Azhigali,
N. Alimbai, B. Baitanaev, K. Zhumagulov, G. Kenzhebaev, B. Komekov,
Mansura-Khaidar (India), R. Masov (Tajikistan), A. Muktar, V. Ploskikh (Kyrgyzstan),
Y. Petrov (Russia), O. Smagulov, Song Yong Hoon (South Korea), E. Sydykov,
W. Fierman (USA), A. Chubaryan (Russia)

Executive editor:
Z. Tolenova

Editor:
R. Kobeev

Editorial address:
050010, Republic of Kazakhstan,
Almaty,
28 Shevchenko Str.
Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology,
«Edu.e-history.kz»
Editorial electronic scientific journal
Phone: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59
E-mail: edu.history@bk.ru
Journal website: https://edu.e-history.kz/

The scientificjournal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, r
egistration certificate:
No. 14602-ИА dated October 29, 2014. The journal is published 4 times a year (in electronic format).

When re-publishing articles, shooting on microfilm and other copies, it is necessary to refer to the journal.

ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ҮРДІСТЕР: ФОРМАЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӨРКЕНИЕТТІК ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ (ТАРИХИ-САЯСИ АСПЕКТІ)

Әділжанов Н.

Л.Н. Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті Phd докторанты, Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада күні бүгінге дейін демократия мен демократиялық үрдістерді саясаттану пәні және оны саяси сипаттау тұрғысынан ғана қарастырылып, осыған орай оның ішкі мәніне тереңірек тарихи тұрғыдан үңіліп сараптау жүргізу ғылыми тұрғыдан алғанда тасада қалып келе жатқандығы айтыла келіп, батыстық және отандық зерттеушілердің еңбегі негізінде осыларға сараптау жүргізігу тырысады. Бұл тарихи, әлеуметтік, мәдени, психологиялық, этнографиялық, философиялық және т.б. зерттеулердегі демократиялық үрдіс құбылысының (феноменінің) теориялық негізін жасауға қазіргі қоғамдағы күн сайын өзгеріп, өсіп отырған заманауи дамулар талабынан туындап отыр. Өйткені тек өткеніміз бен оның тарихын жазуда ғылыми жаңаша суреттеуді ғана енгізіп қою ғана емес, оны қалпына келтірудегі зерттеулер негізіне методологиялық жаңалықтарды енгізу болмақ. Сондықтан болар, демократия мен демократиялық үрдістер тарихының пайда болуы – Батыстағы гуманитарлық ойлаудағы «тарихи-антропологиялық төңкеріс» деген атауменен ғылыми танымда ерекшелене бастағанын айтады.
Түйін сөздер: демократия, демократиялық үрдістер, саясаттану пәні, тарихи, әлеуметтік, мәдени, психологиялық, этнографиялық, философиялық, құбылыс, зерттеу

ДЕМОКРАТИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ: КАК ФОРМАЦИОННОЕ И ЦИВИЛИЗАЦИОННОЕ ЯВЛЕНИЕ (ИСТОРИКО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Әділжанов Н.

Аннотация. В статье отмечается, что по сей день демократия и демократические процессы рассматриваются только с точки зрения предмета политологии и ее политического описания, в связи с чем, с научной точки зрения остается проводить более глубокую историческую экспертизу ее внутренней сущности, и на основе заслуг западных и отечественных исследователей делается попытка провести экспертизу. Это исторические, социальные, культурные, психологические, этнографические, философские и т. д. создание теоретической основы феномена (феномена) демократического процесса в исследованиях проистекает из требований современных разработок в современном обществе, которые меняются и растут с каждым днем. Ведь не только ввести новое научное описание нашего прошлого и его истории, но и внести методологические новшества в основу исследований по его восстановлению. Возможно, именно поэтому появление истории демократии и демократических процессов – так называемая «историко-антропологическая революция» в гуманитарном мышлении на Западе-начинает выделяться в научном познании.
Ключевые слова: демократия, демократические тенденции, предмет политологии, исторический, социальный, культурный, психологический, этнографический, философский, феномен, исследование

DEMOCRATIC TRENDS: AS A FORMATIVE AND CIVILIZATIONAL PHENOMENON (HISTORICAL AND POLITICAL ASPECT)

Adilzhanov N.

Abstract. The article says that to this day, democracy and democratic processes are considered only from the point of view of political science and its political description, and in this regard, a deeper historical examination of its inner essence remains in the scientific point of view, and on the basis of the work of Western and domestic researchers, they are trying to conduct an analysis of them. These are historical, social, cultural, psychological, ethnographic, philosophical, etc. the development of the theoretical basis of the phenomenon (phenomenon) of the democratic process in research is dictated by the requirement of modern developments in modern society, which are changing and growing every day. After all, it is not only the introduction of a new scientific description of our past and its history, but also the introduction of methodological innovations into the basis of research in its restoration. This is probably why the emergence of the history of democracy and democratic processes – the so-called "historical and anthropological revolution" in Western humanitarian thinking began to differ in scientific knowledge.
Keywords: democracy, democratic processes, subject of political science, historical, social, cultural, psychological, ethnographic, philosophical, phenomenon, research

Нақтылы бүгінгі тарихи ғылыми көзқарастар мен түсініктер, тұжырымдар мен бағыттар тұрғысынан алғанда да, методологиялық және тарихнамалық жағынан алғанда да «демократия» «демократиялық үрдістер», «жаңартулар» (модернизациялау), «азаматтық қоғам» – тарихи білімдердің ерекше саласы, оның басты зерттеу пәні сан-қилы тарихи-мәдени, саяси-оқиғалық, этникалық және конфессионалдық мәнмәтіндегі (контекстегі) адамның үйреншікті, әдеттегі іс-әрекетінің аясы болып табылады. Олардың тарихын зерттеуде басты назар әртүрлі әлеуметтік топтардың өмірінде үнемі қайталанып отыратын, қалыпты және үйреншікті, олардың өмір сүру тәсілдері мен дағдысын, оған қоса айтқанда өмірлік құбылыстар мен оқиғаларға және мінез-құлықтар сарынына, осы үдерістер жүзеге асырылып жатқан қоғам, қоғам дамуы, оған тікелей ықпал ететін адамдардың тарихи санасы деген күрделі тұстары мен қырларын да кешенді түрде зерттеуге аударылады.

Демократиялық үрдістер түсінігінің тарихилығын қарастыруда, ең алдымен, оның саясаттану пәнінде берілетін анықтамасын басшылыққа аламыз. Дегенмен, оның тарихи-саяси аспектісінде қарастыруда тарих ғылымындарының мақсатына сай қоғамның дамуындағы тарихи үдеріс ретінде зерттеу нысанына аламыз. Сол үдерістердің адамзат қоғамындағы алатын орны мен тәжірибесін, бүгінгі қоғамдағы атқаратын қызметіне талдау жасаймыз. Ал оның мазмұнын ашу үшін жалпы демократия сөзі және түсінігінің шығу тарихына көз жүгіртуіміз қажет.

Қолданыста көп кездесетін орыс тіліндегі «демократия» сөзінің түсініктері сөздікте былайша беріледі: «демократия» (греч. Народ и сила, власть) – одна из форм власти, характеризующаяся официальным провозглашением принципа подчинения меньшинства большинству и признанем равноправия свободы и равноправия граждан» [1]. Дәл осы сөздікте демократияның тарихи дамуын үнемі есте ұстаудың қажеттілігі ең алдымен қоғамдық-экономикалық формацияның ауысуына, таптық күрестің сипаты мен шиеленісуне байланысты деп көрсетілген. Сондай-ақ буржуазиялық және социалистік демократияның ерекшеліктеріне де түсіндірме беріледі [1, 119-120-бб].

Ал кеңестік энциклопедиялық анықтамада «Демократия – греч. demokratia, буквально – народовластие, от demos – народ и kratos – власть», форма политической организации общества, основанная на признании народа в качестве источника власти, на его праве участвовать в решении государсвенных дел и наделении граждан достаточно широким кругом прав и свобод. Демократия в этой связи выступает прежде всего как форма государства» [2] деп беріледі. Ал шығыстық

ілімдерде: «Демократия – бұл саяси құрылымның жүйесі, оның негізіне мынанадай ережелер кіреді: адам мемлекеттің «иесі»; үкімет тікелей халықтың сайлауымен болады; мемлекеттің экономикасы адамдардың тұтыну мүмкіндігінен құрылады; халыққа қызмет ету оның еркімен келісімділікте жүреді; халық мемлекетті басқаруға қатысуға құқылы; мемлекеттік биліктің қайнар көзі халық болып табылады; халық – мемлекеттік басқарудың нысаны емес, ол мемлекетті басқаратын «ие» [3, с. 217],- деп берілген. Ресей Ғылым академиясының академигі А.А. Кокошиннің жетекшілігімен жасалған «Современная мирополитическая семантика» жобасының қатысушылары дайындаған «Концепции и определения демократии: Антология» атты жинақта XVII ғасырдың басынан бастап бүгінгі күнге дейінгі ресейлік, батысевропалық, американдық и қытайлық әдебиеттердегі демократияның тұжырымдары мен анықтамаларының антологиясына көзжүгіртер болсақ демократия ұғымына қоғамның дамуына қарай анықтамалық-түсініктер беріліп отыратындығын байқаймыз [3].

Демократиялық үрдістердің формациялық және өркениеттік құбылыс ретіндегі түсінігін толық ашу үшін, алдымен демократия түсінігін жан-жақты талдап алуымыз қажет. онымен «Демократия» - түсінігі ол саяси ғылымда маңызды болып келетіндігін атап өттік. Демократия - дегеніміз:

- бір қалыптасқан ұйымның түрі, мүшелерінің шешім қабылдауына тек қатысуына негізделген;
- қоғамдық құрылымның идеалы және оған сәйкес әлем көзқарасы;
- халық билігі және демократияның мақсаты мен идеалының жүзеге асуы үшін әлеуметтік - саяси қозғалыс.

Демократияны мемлекеттік құрылым ретінде зерттеушілер оның мынандай белгілерін баса көрсетеді:

- қоғамда көптеген қызығушылықтармен мүмкіндіктердің бар болуы;
- саяси институтқа - топтарға кепілденген жолы;
- жалпы сайлау құқығы;
- өкіметтік институттардың іс-әрекеттік бақылауы;
- саяси нормаға қатысты көпшілік қоғамның келісуі;
- пайда болған шиеленістерді бейбітшілік жолмен шешу [4].

Сондай-ақ демократияның анықталуы мен пайда болауы және сақталуының басты көрсеткіштері: Біріншіден, экономикалық дамудың биік деңгейі. Даму қорытындысы бойынша тұрақты экономиканың өсуі ең соңында демократияға әкелетіндігін көріп отырмыз. Екіншіден, қоғамда толеранттылықтың болуы, саяси азшылықтың құқығымен санасу және құрметтеу. Үшіншіден, қоғамның базалық құндылығына, тең құқығына қатысты келісімінің болуы десек, төртіншіден, халықтың, бұқараның саяси қатысушылыққа ұмтылысының басты көрінісі - сайлау түрінде байқалады.

Демократия «нысаны» (формасы) және демократия «үлгісі» туралы түсініктерге жалпылама тоқталар болсақ, жоғарыда көрсетілген белгілерге сай келетін кез келген саяси жүйені «демократия нысаналары» дейміз. Ал «демократия үлгісі» ұғымын алғаш зерттеушілер К.Б. Макферсон, Д. Хэлдпен ғылыми айналымға ендірілген. Олардың тұжырымдамасы бойынша «Демократия үлгісі дегеніміз демократия нысандарының негізгі элементтерін, оның негізін құраушы қатынастар құрылымын табуға және оны түсіндіруге бағытталған теориялық конструкциялар» [5], – деп беріледі.

Демократия нысандары – классикалық және либералдық деп бөлінетіндігін саясаттану ғылымына бәрімізге жақсы таныс. Демократияның классикалық формасы көне Грецияда калыптасқан. Қала-мемлекеттердің (полис) кішігірім территориясы тұрғындардың жеке және тығыз таныстығын, әрі өзара қарым-қатынасын қамтамасыз еткен.

Либералдық демократия белгілеріне келетін болсақ, онда ол классикалық демократияның қарама-қарсы түрі.

Қазіргі либералдық демократия алғышарттары XVII ғ. Батыс Еуропада конституция идеясының пайда болуымен және оның тәжірибесімен байланысты қалыптасқан. Бұл, біріншіден, билікті жүзеге асыру процедурасы тұрақты негізде құрылуы қажеттігін; екіншіден, басқару функцияларын бір қолда шоғырландыруға мүмкіндік бермеу керектігін білдірді.

Сонымен, қысқаша қайырғанда, демократия үлгілері - жалпы демократия формалары стихиялы түрде, мемлекеттік басқарудың тәжірибелік талаптарынан туындайды. Ал демократия үлгілеріне келетін болсақ, онда жағдай тіптен басқаша. Демократия үлгілері теориялық құрылымдар болғандықтан олардың өз авторлары да бар. Әртүрлі кезеңдерде қалыптасқан демократия тұжырымдарының ортақ негізі халықтың саяси билікке араласуы немесе қатысуы мәселесі болып табылады.

Демократиялық саяси жүйе – демократиялық тәртіпке негізделген басқару түрі болғандықтан, соның негізінде – адамның бостандығы, құқық кепілдігі қорғалатындығын бүгінгі қазақстандық демократиялық үрдістің даму барысынан анық көреміз.

Батыс зерттеушілері демократиялық тәртіптің немесе жүйенің келесі басқару түрлерін:

1. Президенттік;
2. Парламенттік;
3. Жартылай президенттік жүйе (режим) деп жігін ажыратып көрсетеді.

Президенттік түрінде парламенттің заң шығарушылық қызметі президенттің ікелей қатаң бақылауында болады және үкіметті де өзі құрады, заңға вето салуға және заң шығаруға, құқығы бар, парламентті таратуға және парламенттік сайлауды мерзімінен бұрын жариялауға құқығы бар және т.б. Сондай-ақ мұнда билікті бөлу қағидаты толығымен қарастырылады және басшылыққа алынады. Оның классикалық түрі АҚШ-та қолданыста.

Ал Парламенттік режимде толық заңшығарушы билік Парламенттің қолында болады, мемлекет басшысы монарх немесе Парламентпен тағайындалған Президент болу мүмкін. Бұл жүйеде Парламент Президент ветосын қабылдамауға, оны орнынан алуға; Президент басқарып отырған Үкіметтің үстінен бақылау жүргізуге құқығы бар, билік бөлу приициптерінің өзара тығыз байланыстығы да байқалады.

Міне осылайша демократия түсінігіне біраз талдау жасап алдық. Ендігі кезекте, демократияландырудың ғылыми-теориялық мәселелеріне тоқталсақ.

Қоғамдағы саяси үрдістің, қазіргі уақытта көптеген зерттеушілерді қызықтырып отырған күрделі мәселесі – демократияландыру үдерісі екендігі ашық мәселе. Себебі, қоғамды демократияландыру саяси үрдістің маңызды түрі. Өздеріңізге белгілі өткен ғасырдың 90-шы жылдарынан бермен қарайғы он жылдықтар авторитарлық жүйелердің құлатылуына байланысты, көптеген мемлекеттерде, әсіресе кешегі социалистік жүйе орнына өз тәуелсіздігін алған жа мемлекетерде демократиялық институттардың орнығуларымен сипатталып отыр. Танымал американдық ғалым С. Хантингтон бұл үрдісті, көптеген елдерді қамтыған демократияландырудың үшінші толқыны деп көрсетеді. Сондай-ақ ол осы үрдісті әлемдік демократиялық төңкеріс ретінде сипаттай отырып, 90-шы жылдардың бас кезіндегі «демократияны» кез-келген авторитарлық жүйе (режим) түріне баламалы (альтернативті) жалғыз легитимді және өміршең құбылыс ретінде қарастырды [6].

Әйгілі зерттеуші С. Хантингтонның пікірінше, демократияландырудың бірінші толқыны, XIX ғасырда АҚШ-тағы демократиялық қағидалардың таралуымен байланысты. Бұл үрдіс 1826 жылы басталып бірінші дүниежүзілік соғыстың аяқталуына (1926) дейін созылды, бірақ одан кейін демократиялық үрдіс біршама тежелді. Алғашқы тежеліс – 1922-1942 жылдар аралығын қамтиды. Демократияландырудың екінші толқынын, бастапқыда Батыс Германияда, Италияда, Жапонияда ұлттық-социализмді жеңуімен байланыстырады да, оның мерзімін 60-шы жылдардың орта кезеңіне дейін (1943-1962) деп белгілейді де, екінші толқынның тежелуі 1954 пен 1974 жылдар аралығын қамтиды.

Ал 1974 жылдан бері қазіргі замандық демократияның үшінші толқыны басталады. Демократияландырудың үшінші толқыны Оңтүстік Европаның Испания, Греция сияқты елдерінен, содан кейін Латын Америкасына қарай таралды. Барынша қарқынды да қанатын кең жая алған демократияландырудың осы үшінші толқыны өткен ғасырдың 80-ші жылдардың ортасынан бастап Азияның бірқатар елдеріне, Европаның Орталық және Шығыс елдеріне, ал одан барып ҚСРО елдеріне кеңінен таралып кетті.

Дегенмен, С. Хантингтон күткендей және сол жолға түскен елдердің саяси даму тәжірибелері көрсеткендей, демократияландырудың үшінші толқыны барлық елде бірдей нәтиже берген жоқ. Өмір шындығы көрсеткендей, кейбір елдердегі демократияландыру үдерістері демократиялық жүйені енгізе алған жоқ. Мысалға, негізінен бұрынғы КСРО құрамындағы республикалардың барлығында бірдей демократиялық жүйе орнатылмады. Бұдан байқайтынымыз, демократияландыру үрдісінің өте күрделі де қарама-қайшылықтары толы үрдіс екендігі. Зерттеу барысында байқағанымыз, көптеген қоғамтанушы зерттеушілер демократияландыру үрдісінің толқын түрінде келіп тұратын сипатымен толықтай келісетіндігі. Сондай-ақ олар, «үшінші толқынның» өзіндік біршама ерекшелігі бар екенін дәлелдейді. Айырмашылығы:

1) нәтижелердің ерекшелігі: үшінші толқынның «демократиялық ағымы» көп жағдайда нығайып біріккен демократиямен ұласпайды;

2) трансформацияланушы саяси режимдердің алғашқы басты сипаттарының өзгешеліктері: классикалық авторитаризмнен Латын Америкасындағы әскери хунтаға дейін және Шығыс Европа елдеріндегі посттоталитарлық режимдерге дейін ұласуы;

3) біршама ыңғайлы халықаралық мәнмәтіннің болуы [7].

Бүгінгі таңдағы қоғамдық ғылымдардың қай саласында болмасын демократияландыру үрдісін зерттеудің, оның мазмұны мен факторларын түсіндірудің түрлі баптары бар. Сондықтан болар, барлық қоғамтанушылар секілді бізде саяси ғылымдардағы басты түсініктерге және саясаттанушылар пікіріне жүгінеміз.

Осы саланың білгір маманы Ю.В. Мельвиль демократияландыру теориясын екі түрлі баптың шеңберінде қарастыруды ұсынады: біріншісі - құрылымды факторлардың талдануына сүйенетін - құрылымды бап; ал екіншісі - процедуралық факторларға бағытталған - процедуралық бап [8].

Алғашқы құрылымдық баптың белгілі өкілдері болып табылатын С. Липсет, Г. Алмонд, С. Верба, Р. Инглхарт, Л. Пай секілді т.б. зерттеушілер кейбір әлеуметтік-экономикалық және мәдени факторлар арасындағы тәуелсіздікпен түрлі елдердегі демократиялық жүйенің орнығуы мен сақталу мүмкіндіктерін анықтауға тырысады.

Аталмыш тәуелділік қоғамды демократияландырудың құрылымдық басты себебі ретінде саналады. Толығырақ түсіндіргенде, саяси үрдіске қатысушылардың субъективті ниеті мен әрекеттері емес, ол әр түрлі объективті қоғамдық құрылымдардың ықпалдарының алғы шарттары болып табылатындығында. Сондықтан, демократияның құрылымды алғы себептері ретінде негізгі үш тұрпат белгіленген:

1) ұлттық бірлік пен оған сәйкес ұқсастықты иемдену;

2) айтарлықтай жоғары деңгейлі экономикалық дамуға жету;

3) демократиялық қағидаттарды тануды көздейтін, негізгі саяси институттарға сенетін, өзара сенім мен азаматтық сезім, түсінік сияқты мәдени нормалар мен құндылықтардың кеңінен таралуы [9].

Жоғарыда айтылған, демократия шарттарының ішінен, барлық зерттеушілер тек біреуіне ғана еш күмән келтірмейді – ол, демократияға апаратын ұлттық бірлік пен ұқсастық. Соңғы екі шарт туралы өзара пікір келіспеушілігі мен сын-пікірлер баршылық.

Демократияның пайда болуының шарты ретінде қажетті мәдени құндылықтардың болуын сипаттай отырып, олардың ең алдымен тұрақты да орнықты демократияның қалыптасуына тиімді

жағдайлар жасайтынын ескеруіміз де қажет.

Зерттеушілер Х. Линц пен А. Степанов, белгілі бір қайта құрудың соңғы қорытындысы ретінде бірнеше факторларды көрсетеді:

1) мемлекет пен тәуелсіз қоғамдық таптар мен бірлестіктердің өзара әрекеттестігін қамтамасыз ету арқылы азаматтық қоғамды қалыптастыру;

2) демократиялық процедуралар мен институттарды дамыту;

3) құқықтық мемлекетті дамыту;

4) жаңа демократиялық биліктің мақсатына қолдануына болатын тиімді мемлекеттік аппарат пен бюрократияның пайда болуы;

5) мемлекет пен нарықтың арасында дәнекер болушы әлеуметтік институттар мен нормалар жүйесін жасау арқылы экономикалық қоғамды дамыту [10].

Демократияның теоретиктері қатарында Ж.-Ж. Руссо, Дж. С. Милль сияқты зерттеушілерді де жатқызамыз. Ж.-Ж. Руссоның демократия теориясы көбінесе қатысу теориясы, яғни адамдардың саясатқа қатысуы болып табылады. Оның пайымдауынша, қатысудың тұтастай құрылымының анықтамасы оның демократия теориясының негізгі сарынын жасап шығарудың, нақтырақ айтқанда: жеке тұлғалардың әлеуметтік-саяси мінез-құлықтарының сипаты мен мазмұнына деген демократиялық қатысудың ықпалы жайындағы мәселенің алғышарты ғана болып табылады [11]. Сонымен қатар, Ж.-Ж. Руссо демократияны толық мағынасында жүзеге асыру үшін бірнеше жағдайлардың қажеттігін көрсетеді: ең алдымен, мемлекет көлемі кішігірім болуы керек, себебі оның азаматтары бір-бірімен етене таныс болып, басқару мәселелерін шешу мақсатында бір жерге жинала алуы керек; екіншіден, өмір сүрудегі қарапайымдылық, ол істердің қордаланбауына және шешілуі қиын дау-жанжалдардың сирек болуы үшін қажет; үшіншіден, қоғамдық және мүліктік жағдайдағы теңдік. Және де Ж.-Ж. Руссо халықты екіге бөліп қарастырады: саяси ақылды жеткізуші халық; саяси артта қалушылықты сақтаушы халық. Мінеки, осылай ол өзінің тікелей халықтық басқаруға қарама-қайшы заң шығарушы – көсем, халық тәрбиешісі ұғымын ендіреді. Жалпы алғанда, Ж.-Ж. Руссо, пікірі бойынша, демократия - мемлекеттік механизм ғана емес, сонымен катар адамдарды жетілдіру, олардың мүмкіндіктерін дамыту.

Батыстық ғалым Й. Шумпетер өзінің демократиялық теориясында азаматтардың үкіметке жүргізетін бақылауы тек сайлаумен ғана шектелмей, сондай-ақ басшылықты саяси биліктен айыру құқығымен де байланысты екендігін көрсетеді. Ол халықтың бірегей және монолитті еркін басшылыққа алуға талпыну нағыз демократиялық саясаттан алшақ екендігін атап көрсетеді [12]. Й. Шумпетер ұсынған демократиялық теория саяси зерттеулерде азаматтардың саясатқа қатысу феномені мен сәйкес институттарды алдыңғы қатарға шығаратындығына көз жеткіздік.

Демократияның ең тұщымды да беделді тұжырымдамалары американдық ғалым Р. Дальдың тұжырымдамасы болып табылатындығы барлық қоғамдық ғылымдарда дәлелденген. Оның демократияны полиархия ретінде қарастыруы демократиялық қатысу институты жайындағы өте маңызды ой-пікірлерді қамтиды. «Демократия теориясына кіріспе» [13] деп аталатын және басқа да еңбектерінде Р. Даль демократиялық саясаттың мәнін құрайтын сипаттамаларды ұсынады. Ол да Й. Шумпетер сияқты демократияны белгілі бір саяси технология ретінде қарастырады, ал демократияның басты сипаттамалары болса сайлау үдерісін қалыптастыратын институттар жиынтығын құрайды дейді. Американдық ғалым өз зерттеулерінде «Демократиялық теория, - деп жазады, - қарапайым азаматтардың жетекшілерді айтарлықтай жоғары деңгейде бақылау процесін зерттеуге бағытталған» [13, 63-б.].

Ал, италиялық зерттеуші Дж. Сартори өзінің «Демократиялық теория» атты еңбегінде көбіне полиархия тұжырымдамасына ұқсас демократия теориясын ұсынады. Ғалым тұжырымдамасының басты айырмашылығы - оның демократиялық жүйелердің тұрақтылық мәселесіне ерекше баса назар аударатындығында болса керек. Дж. Сарторидің ойынша, демократиялық идеал саяси тәртіптің ең басты деген негіздемелерін бағалаудың дерексіз белгісі

қызметін атқара алады, алайда оны шын мәнісінде қолдану әрекеттері айтарлықтай шектеулі болуы қажет дейді. Бірақ демократиялық жүйе орнығып, тұрақтылыққа ие болғаннан соң-ақ, идеал екінші орынға шығуы керек деген пайымдау жасайды [14].

Ал қазақстандық белгілі философ ғалым, академик Ә.Н. Нысанбаев өзінің «Тәуелсіздік. Демократия. Гуманизм» атты монографиялық еңбегінде жаһандану дәуіріндегі нарықтық экономика мен демократиялық үрдістерге негізделген азаматтық қоғам құру жолындағы тәуелсіздік, демократия және гуманизм ұғымдарын өз ара тығыз байланыстыра отырып мәселені тереңінен қарастырады. Академиктің тұжырымдамасы бойынша: «Демократияландыру процесінде мемлекеттік өкімет билігі институттары мен қоғамның саяси мәдениетін жетілдіру ерекше рөл атқарады. Қазіргі қоғамдық дамуға тән нәрсе - қоғамның неғұрлым ашық бола түсуі және адамның құқықтарын құрметтеуге мән беруі. Құқықтық мемлекет жағдайында ең алдымен құқықтық заңдардың, соның ішінде әсіресе, негізгі заң ретінде Конституцияның басымдығы сөзсіз қамтамасыз етілетін болуы тиіс. Одан соң әрбір адамның, азаматтың, әртүрлі ұжымдар мен ұйымдардың бостандықтары мен құқықтарының заң жүзіндегі кепілдіктері туралы сөз етуге болады. Бұл жерде жеке меншік құқығын мойындап, танудың айрықша мән-мағынасы бар. Өйткені онсыз орташа тапты қалыптастыру, экономиканың нарықтық үлгісін дамыту мүмкін емес. Ал, мемлекеттік өкімет билігі институттарының жүйесі бүкіл саяси организмнің жалпыадамзаттық қазыналарға, демократияға, гуманизмге және жеке адамның бостандығына сәйкес қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз етуі керек» [15].

Қазіргі демократиялық үрдістер ашық белең алған тұста азаматтардың құқығы мен бостандықтары да барынша кеңейген сайын, демократия идеалдарын тарату, демократиялық институтарды енгізу мен пайдалану, осылармен қатар тәуелсіз баспасөзді пайдалану, өз өкілдерін жергілікті өзін өзі басқару органдарына сайлау, сондай-ақ парламентке депутаттар жіберу мүмкіндіктерінің де молая түсуі қазақстандық демократиялық үрдістер үлгісінің өркениеттік құбылыс ретіндегі түсінігін тереңдете түседі.

Адамзат қоғамы, қалыптасуы мен дамуы, ондағы болып жатқан өзгерістер, үрдістер мен үдерістер барлық қоғамдық ғылымдардың зерттеу нысаны болса да, әр ғылыми сала өзінің ерекше зерттеу нысанын таңдап алады. Мысалы, осы демократиялық үрдістердің өзін тарих ғылымының зерттеуі - оқиғалардың шығу себептері, дамуы, салдары мен тәжірибесін алса, саясаттану ғылымы – мемлекеттік-саяси билік жүргізу жақтарын, экономиканың зерттеуі - өндіріс пен өндірістік қатынастарға, тұтыну мәселелеріне ықпалын, әлеуметтану ғылымы – қоғамдағы болып жатқан өзгерістердің әлеуметтік мәселелерімен тығыз байланысты. Яғни, әрбір қоғамдық ғылымдардың өзіндік зерттейтін мәселелері осылайша бөлініп алынады.

Демек демократияландыру үрдісі барлық қоғамдық-гуманитарлық ғылымдарға ортақ зерттеу пәні ретінде қоғамды тұтас қарастырады деп айта аламыз.

Демократияландыру үрдісінің ортақ пән ретіндегі бір ерекшелігі сол, олар біртұтас кешенді сипатта болады да, оған талдау мен сипаттама беру де саяси-экономикалық, саяси-әлеуметтік, саяси-мәдени, тарихи-саяси жағынан біртұтастықта қарастырылады. Бұл бүгінгі қоғамдық-гуманитарлық ғылымдардың кешенді түрде сабақтастықта дамуының дәлелі бола алады. Өйткені, өздеріңізге белгілі жеке адам, тап, ұлт, демографиялық, кәсіптік топтар әрқашанда қоғамдық қатынастардың барлық жиынтығының субьектісі болып табылады. Сондай-ақ аталмыш өзара қатынастар мәселелері субьектілермен бірге біртұтас қоғамдық өмір және оның даму заңдылығы болып табылады.

Осыған орай демократиялық үрдістердің өркениеттік құбылыс ретінде сипатын қазіргі қоғамның мемлекеттік-саяси құрылысының өмір сүруі мен дамуының жалпы және ерекше әлеуметтік заңдылықтары жайлы адамдар мен олардың бірлестіктерінің өзара қарым-қатынастарында іске асырудың жолдары, формалары, әдістері жиынтығында, қоғамда жүзеге асырылып отырған демократиялық реформалардың тұрақтылығы мен өміршеңдігінің қазақстандық үлгісінің шеңберінде айқын көруге болады.

Көптеген елдердің қоғамтанушылары соңғы 25 жылда тоталитарлық және авторитарлық жүйелердің демократиялық жүйеге ауысу мәселелерін зерттеу нәтижесінде қазіргі замандық саясаттанудың бағыттарына көптеген өзгерістер енгізді. Қазіргі қоғамдық-саяси жүйе ретінде көрініс беріп отырған демократияның әлсіз және қайшылыққа толы екеніне байланысты біршама сындардың айтылып жүргені анық. Себебі, жалпы қоғамдық-гуманитарлық ғылымдарды алмаған күнде, тек бір ғана саяси ғылымдардың өзінде ғана демократияның бес жүзге жуық анықтамасы кездеседі екен. Онын себебі демократия туралы ілімдер сантүрлі қағидаттарға негізделеді. Сондай-ақ олардың көпшілігі көпұлттық мемлекеттердегі этникалық жағынан туындайтын мәселелерді ескере бермейді. Мысалы, қазіргі Украинада орын алып отырған саяси жағдай осының жарқын айғағы болып табылады. Қазіргі заманда көпұлтты елдерде демократиялық үрдістердің әртүрлі болатындығына сонымен қатар, сонау 1989 жылы шығыс Европаның біраз елдері тоталитарлық жүйеден демократиялық үрдістерге көше бастаған тұста да анық сезілген болатын.

Тәуелсіздікке қол жеткізген тұстан бергі еліміздегі жүзеге асырылып жатқан әлеуметтік-экономикалық құрылымды жаңаша құру, жеке тұлғадан бастап азаматтарды және азаматтық қоғамды әлеуметтендіру жаңа сипат алуда. Қазақстан Республикасындағы саяси реформалардың жүргізілуі, әлемдік аренада қоғамды қазақстандық демократиялық реформалармен, былайша айтқанда, жаңартулар, яғни модернизациялаудың өзіндік ерекшелігі бар екендігін көрсетуде.

1995-2004 жылдары елімізде толығымен жаңарту үдерістері қоғамды демократияландыру үрдісімен тығыз жүзеге асырыла бастады. Осы жылдар ішінде еліміздің мемлекетік аппарат құрылымы жаңарды, сонымен қатар құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қалыптасуы қатар жүрді. Оның бастауында тұрған Қазақстан Республикасының Ата Заңы - Конституциясында елімізде еркіндік пен демократияға, бостандықтар мен құқықтарға ерекше мән берілді. Қазақстандық қоғамды демократияландырудың рухани үлгісі толыққанды қалыптасты.

Сонымен демократияландыру үрдісінің формациялық және өркениеттік ерекше құбылыс екендігіне, оның тарихи-саяси аспектісін анықтау барысында көз жеткізгеніміз Қазақстан Республикасының азаматтық қоғамды демократияландыру жолындағы ұстанған саясаты тарихи қажеттіліктен туындаған объективті құбылыс. Дәл қазір Қазақстан қоғамы азаматтық қоғамды калыптастырудың бастауынан нақтылы шараларды жүзеге асыруға толықтай ауысты.

Мұндай нақтылы шаралардың бастамасы Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 1998 жылдың 29 қыркүйегінде Қазақстан халқына «Елдегі жағдай, ішкі және сыртқы саясаттың негізгі бағыттары: жаңа ғасырда қоғамды демократияландыру, экономикалық және саяси реформа» жолдауында: «Тарихтың даму жолы елдің экономикалық және саяси дамуы қол ұстаса қатар жүруі керектігін, қосыла келіп, ғажап үн шығаратын скрипка мен виолончель сынды бірге тыныстауға тиістігін дәлелдеген үстіне дәлелдей түсуде.

Қазақстан үшін экономикасы дамыған ерен ел болу аздық етеді. Қазақстан демократия мен адам құқықтарының жақтаушысы әрі сенімді символы болуға тиіс.

Сіздерді мынаған сендіргім келеді: бұл айтқаным - болашаққа тілек қана емес, бұл - бүгінгі күннің көкейкесті міндеті.

Бүгінгідей тарихи күнде мен сіздерге қоғамды демократияландыру мен саяси реформалардың бағдарламасын ұсынамын, мұның өзі бізді ұлттық тарихымыздағы жаңа белеске алып шығатын шешім болмақ.

Қазақстандағы саяси реформалардың өзегін демократияландыру мен саяси ырықсыздандырудың негізгі жеті буыны құрайды» [16], – деп көрсетуінен бастау алғандығы ақиқат. Осы Жолдауда Президент атап көрсеткен жеті буын мыналарды қамтиды: 1) «Біріншіден, сайлау процесі адал, кең ауқымды болуы және кандидаттар мен сайлаушылардың оған белсене қатысуына жағдай жасауы тиіс»; 2) саяси партиялардың қоғамдағы орнын бекіте түсу «демократияны дамытуға бағытталған қуатты қадам» болып табылатындығы; 3) «Сенат пен мәжілістің барынша нығаюына, олардың тәуелсіздігін қамтамасыз етуге, Қазақстандағы биліктің

орнықтылығы мен сабақтастығына ұмтылуымыз керек»; 4) «Демократияландырудың төртінші, маңызды буыны - азаматтық қоғам құрудағы Үкіметтен тыс ұйымдардың рөлін күшейту»; 5) демократиялық қоғамның негізгі бір нышаны -тәуелсіз сот»; 6) «еркін, цензурадан азат, тәуелсіз баспасөзді қалыптастыру»; 7) «Қоғамның өркениеттілігі әйелге деген қарым-қатынасынан көрінеді» [16].

Осылайша ғасырлар тоғысы қарсаңында еліміздегі экономикалық, саяси және әлеуметтік-мәдени өзгерістерді демократияландыру мен терендете түсудің тиімді де жаңаша жолдары белгіленген.

Президенттің Жолдауында мемлекетті өкімет билігінің үш тармағын -атқарушы, заң шығарушы және сот билігін одан әрі жетілдіре түсудің, көппартиялық жүйені қалыптастырудың және жергілікті басқару жүйесінің ауқымын кеңейтудің аса маңызды міндеттері көрсетілген. Нақтылы мақсат пен міндет айқын - еліміздегі саяси жүйені өзгерту туралы болып отыр. Әлеуметтік және саяси тұрақтылық, еркін және алуан пікірлі бұқаралық ақпарат құралдары, тәуелсіз соттар, үкіметтік емес және әйелдер ұйымдарының азаматтық қоғам құрудағы халықтың демократиялық саяси мәдениетін арттырудағы атқарушы рөлі, мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымдар арасындағы салауатты бәсеке - қазақстандық қоғамды демократияландыруға тән сипаттар, міне, осылар екендігі тарихи ақиқат.

Міне, өздеріңіз көріп отырғандай қазақстандық қоғамды демократияландыру үрдісінің ауқымы да, түсінігі де, мазмұны да кең. Жиырма бірінші ғасыр табалдырығын біз осындай күрделі міндеттерді шешу арқылы ел экономикасы мен саяси ахуалының тұрақтылығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ете отырып, батыл да нық сенімдермен аттаған болатынбыз.

Тәуелсіздік қазақ халқының ғасыр¬лар бойы аңсаған асыл мұраты болатын. Ата-бабаларымыз қанын да, жанын да аямай, қанша арпалысса да, жете алмай кеткен қастерлі мақсатқа біздің ұрпақ XX ғасырдың аяғында дау-дамайсыз қол жеткізді. Әлем жұртшылығы халқымыздың дербес елдігін таныды, демократиялық мемлекет құрдық, ұлттық мемлекеттің барлық атрибуттары қалыптасты. Рухани бостандық, ой еркіндігі, халықтың рухани әлемі, ұлттық философия мен ұлттық тарих, қазақ ұлтының сонау көне сақтар мен ғұндар заманынан бүгінгі күнге дейінгі жүріп өткен ұлы жолын өркениеттік әдіснама тұрғысынан тереңірек зерделеу тәуелсіз және егемен Қазақстан жағдайында ғана мүмкін болды. Тек тәуелсіздік пен егеменділік жағдайында ғана Қорқыт ата, әл-Фараби, Қожа Ахмет Яссауи, т.б. ғұлама ойшылдар мен гуманистік көзқарас, қазақтың дәстүрлі дүниетанымы туралы бүкпесіз айтуға, айтып қана қоймай, жүйелі түрде зерттеуге халқымыздың бай рухани мұрасын игере отырып, ұлттық өзіндік сананы қалыптастыруға, біртұтас ұлт болып ұюға мүмкіндік алдық. Бұл орайда ендігі алдымызда тұрған келелі міндеттердің бірі – халқымыздың ежелгі тарихи, мәдени және рухани әлемінің тереңнен тартқан тамырларын анықтап, оларды қопара зерттеп, әлеуметтік-қоғамтанулық тұрғыдан біртұтас жүйеленген ұлттық және теориялық жағынан ұғынылған тарихымызды жасап шығу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Философский словарь / под. Ред. М.М. Розенталя и П.Ф. Юдина. – М.: Изд. Политлитературы, 1963. – С.11-120.

2. Большая советская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1969-1978; Советский энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия, 1980. – С. 378.

3. Концепции и определения демократии: Антология / Ред.-составитель и автор предисловия А.В. Фененко. – М.: Комкнига, 2006. – 224 с.

4. Ильин М.В. Ритмы и масштабы перемен. О понятиях «процесс», «изменение» и «развитие» в политологии. - Полис, 1993. - № 2. - С 57-58.

5. Хэлд Д. Модели демократии – пер. с англ. М. Рудакова. – М.: Дело, 2014. – 540 с.; Хэлд Д и др. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура. / Пер. с англ. В. В. Сапова и др. - М.: Праксис, 2004. - 576 с.

6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. - М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603, [5] с.

7. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / Пер. с англ. - М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. - 368 с.; Хантингтон С Будущее демократического процесса: от экспансии к консолидации // Мировая экономика и международные отношения. - 1995. - № 10.

8. Мельвиль А.Ю. Демократические транзиты. Теоретико-методологические и прикладные аспекты. - М.: Московский общественный научный фонд, 1999. – 105 с.

9. Теория политической модернизации / Политология: Учебное пособие. Ставрополь. 2006 [электронный ресурс]. URL: // http://all-politologija.ru/knigi/politologiya-uchebnoe-posobie/ (дата обращения 12.03.2014)

10. Линц Х., Степанов А. Государственность, национализм и демократизация // Полис. - 1997. - №5.

11. Руссо Ж. Ж. Трактаты. - Москва. 1969. - С. 178-180.

12. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия. - Москва, 1995. – С. 238-247.

13. Даль Р. Полиархия, нлюрализм и пространство // Вопросы философии. – 1994. - №3. - С. 37-48.

14. Сартори Дж. Вертикальная демократия // Полис. - 1993. - №2. - С. 80-89.

15. Нысанбаев Ә.Н. Тәуелсіздік. Демократия. Гуманизм. – Алматы: Философия және саясаттану институты, 2006. – 78-б.

16. Назарбаев Н.Ә. «Елдегі жағдай, ішкі және сыртқы саясаттың негізгі бағыттары: Жаңа ғасырда қоғамды демократияландыру, экономикалық және саяси реформа» атты Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. – 1998. – 30 қыркүйек.

МАЗМҰНЫ

Абдимомынов Н.Т.
АЛТЫН ОРДАНЫҢ САЯСИ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ (1242-1269 жж.).....8
Алдажұманов Қ.С.
СОҒЫС КЕЗІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ХАЛЫҚТЫ АЗЫҚ-ТҮЛІКПЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ КАРТОЧКА ЖҮЙЕСІ (1941-1945).....20
Алмагамбетова А.М.
1959-1970 ЖЖ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ТАРИХИ-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ АНАЛИЗЫ.....28
Алпысбес М.
ЖАҺАНДАНУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ХАЛЫҚТАР БІРЛІГІН НЫҒАЙТУДАҒЫ ТҮРКІ ӘЛЕМІНІҢ РУХАНИ ЖӘНЕ МӘДЕНИ ТАРИХ МҰРАЛАРЫ.....37
Асанова С.А.
ТАРИХИ ӘҢГІМЕ-ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БІРЕГЕЙЛІКТІҢ ҚАЙНАР КӨЗІ.....48
Әбділдабекова А.М.
XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫ ҚАУЫМЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕ ОТАРЛЫҚ КЕЗЕҢДІ БАҒАЛАУ....53
Әбжанов Х.
АКАДЕМИКТІҢ АМАНАТЫ.....58
Әбубәкірова Ә.П.
ҚАЗАҚСТАН МЕН ҚЫТАЙ АРАСЫНДАҒЫ ШЕКАРАЛЫҚ КЕЛІССӨЗДЕР МӘСЕЛЕСІ.....64
Әділжанов Н.
ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ҮРДІСТЕР: ФОРМАЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӨРКЕНИЕТТІК ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ (ТАРИХИ-САЯСИ АСПЕКТІ).....72
Баудиярова К.Б.
ОТБАСЫ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН АНЫҚТАУДАҒЫ ТҮРЛІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР.....82
Егізбаева М.Қ., Бейсегулова А.Қ.
ӨЗБЕК ЖӘНЕ ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИЕТІ.....89
Жайлыбаев Д.Ж.
ҚАЗАҚТАРДЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҚҰҚЫҒЫ ТУРАЛЫ РЕВОЛЮЦИЯҒА ДЕЙІНГІ ЖАЗЫЛҒАН ЕҢБЕКТЕР.....95
Жакин М.С.
БӨРІ БАТЫР: АҢЫЗ ЖӘНЕ ДЕРЕК (сыни талдау тәжірибесі).....99
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Байдавлетова М.Д.
ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ БОЙЫНША ЖАЗБА ДЕРЕКТЕР.....113
Жетписбаев А.О.
XIX-XX ҒҒ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕРДІҢ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ: ХАЛЫҚ САНАҒЫ: ХАЛЫҚ САНАҒЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША.....122
Искакова Ғ.З., Байдавлетова М.Д.
ТҮРКІ ТАЙПАЛАРЫ МЕКЕН ЕТКЕН ТЕРРИТОРИЯНЫҢ ТАБИҒИ ЛАНДШАФТЫ (VI-X ҒҒ.).....131
Кабдушев Б.Ж., Кабдушева Л.Ж.
ҚАЗАҚСТАНҒА АРНАЙЫ ҚОНЫСТАНДЫРУ САЯСАТЫ.....138
Кариев Е.М.
ЕУРАЗИЯ КӨНЕ ТҮРКІ ӨРКЕНИЕТІНІҢ БАСТАУЛАРЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИ МҰРАСЫ (ерте темір дәуірі және қазіргі заман).....144
Каринбаев Ж.Ә.
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БЕЛОРУС ЭТНОСЫНЫҢ ӨКІЛДЕРІ: ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ТАРИХЫ МЕН БҮГІНІ.....152
Картаева Т.Е., Оралбай Е.
ҚҰДЫҚ ҚАЗУ ІСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ҚҰДЫҚ ТҮРЛЕРІ (АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ МАТЕРИАЛДАР БОЙЫНША).....163
Кәрібаев Б.Б.
XV Ғ. СОҢЫ МЕН XVI Ғ. БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....180
Кәрібаев Б.Б., Ноғайбаева М.С.
XV Ғ. І ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ӘБІЛҚАЙЫР ХАНДЫҒЫНЫҢ ТАРИХЫНАН.....186
Қозғамбаева Г.Б.
ҰЛЫ ҒАЛЫМ, ГЕОЛОГ – ҚАНЫШ ИМАНТАЙҰЛЫ СӘТБАЕВ.....193

Қозғамбаева Г.Б., Бейсегулова А.Қ.
ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ ШЫМКЕНТ ҚАЛАСЫНДАҒЫ САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІН ҚҰРБАНДАРЫНЫҢ МУЗЕЙІ.....198
Қозыбақова Ф.А.
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ НАРЫҚ МЕХАНИЗМІНІҢ СОҢҒЫ ЭЛЕМЕНТТЕРІНЕ ҚАРСЫ СТАЛИНДІК ЭКСТРЕМИСТІК САЯСАТ.....206
Қозыбақова Ф.А., Рвайдарова Г.О.
1921-1922 ЖЖ. ЖҮРГІЗІЛГЕН ЖЕР-СУ РЕФОРМАСЫНА ЖАҢА КӨЗҚАРАС.....214
Майданали З.
ИМПЕРИЯЛЫҚ КОНФЕДЕРАЦИЯЛАР ЖӘНЕ ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ КӨШПЕЛІ БІРЛЕСТІКТЕРІ (ТАРИХНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР).....222
Махаева А.Ш., Чаргынова Г.О.
ШЫҒЫС ТҮРКІСТАНДАҒЫ XIX ҒАСЫРДЫҢ 60-70 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ САЯСИ ҮДЕРІСТЕРДІҢ ҚАЗАҚТАР МЕН ҚЫРҒЫЗДАРҒА ЫҚПАЛЫ.....227
Мухамадеев Т.М., Мухадеева И.А., Капбасова Д.С.
Н. НАЗАРБАЕВ ЕҢБЕКТЕРІ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚАУІПСІЗДІГІ, ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВТІЛІГІНІҢ ФЛАГМАНЫ РЕТІНДЕ.....239
Мұсағалиева А.С.
СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ "АЛЖИР" ӘЙЕЛДЕР ЛАГЕРІНІҢ ТАРИХЫ: ТАРИХНАМА ЖӘНЕ МҰРАҒАТТЫҚ ДЕРЕКТЕР.....245
Нұртазина Н.Д.
VIII-X ҒҒ. ОРТАЛЫҚ АЗИЯДА ТҮРКІ КӨШПЕЛІ ҚОҒАМЫНЫҢ ЖАППАЙ ДАҒДАРЫСЫ ТУРАЛЫ.....255
Нұртазина Н.Д.
ҚАЗАҚСТАНДА ИСЛАМ ДІНІНІҢ ТАРАЛУЫ ФЕНОМЕНІНЕ ЖАҢА КӨЗҚАРАС.....260
Нұртазина Н.Д.
ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ЕЖЕЛГІ ТАРИХЫ: ДІНДЕР, МӘДЕНИЕТТЕР, БАЙЛАНЫСТАР.....266
Омарбеков Т.О.
АЛТЫН ОРДА ХАНЫ ТОҚТАМЫСТЫҢ МӘСКЕУГЕ ЖОРЫҒЫ.....272
Өтепова Г.Е.
VIII Ғ. - XX Ғ. БАСЫ КЕЗІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ БОЙЫНША ЗАҢНАМАЛЫҚ ДЕРЕКТЕРДІ ЗЕРТТЕУ ТӘЖІРИБЕСІНЕН.....280
Өтепова Г.Е.
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖЕР МӘСЕЛЕСІ ТУРАЛЫ XIX ҒАСЫРДАҒЫ ПАТША ЗАҢНАМАСЫ.....288
Өтепова Г.Е.
СІБІР КОМИТЕТІНІҢ МӘЛІМЕТТЕРІ РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫ ҚҰРАМЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ДЕРЕККӨЗІ РЕТІНДЕ.....297
Раздыков С.З.
СУБЭТНОСТЫҚ МӘДЕНИЕТ – ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕСКІ ДӘСТҮРДІ ҰСТАНУШЫЛАРЫ.....303
Садвокасова А.К., Кошман Т.В., Ракишева Б.И.
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭТНОСАРАЛЫҚ, КОНФЕССИЯАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ТАРИХЫ, АСА ҮЛКЕН ЭТНОСТАР ТАРИХЫН ҚОСА АЛҒАНДА: НЕГІЗГІ ҚОРЫТЫНДЫЛАР.....316
Сайлан Б., Раушанбек Б.
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ӘСКЕРИ ӨНЕРІНДЕГІ БАТЫРЛАР ОБРАЗЫ.....330
Сайлан Б.
ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ УКРАИНАНЫ АЗАТ ЕТУ ЖОЛЫНДАҒЫ КҮРЕСІ МЕН ЕРЛІКТЕРІ.....335
Сыздықов С.М.
«МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ: САЯСИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ТАРИХИ САБАҚТАСТЫҒЫ.....340
Тасилова Н.А., Козгамбаева Г.
«ҚЫРҒЫЗДАРДЫҢ (ҚАЗАҚТАРДЫҢ) ЖЕР ПАЙДАЛАНУ МАТЕРИАЛДАРЫ...» - ҚАЗАҚ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ ШАРУАШЫЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАРИХЫНЫҢ ДЕРЕК КӨЗІ.....345
Телеуова Э.Т.
ДӘСТҮРЛІ ӨРКЕНИЕТТІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....351
Телеуова Э.Т.
КӨШПЕЛІЛЕРДІҢ ӘДЕТТІК ҚҰҚЫҚ ТАРИХЫНАН.....355
Толенова З.М., Кубеев Р.Д.
АКАДЕМИК М.К. ҚОЗЫБАЕВТЫҢ ТАРИХИ ТҰЛҒАЛАРДЫ ЗЕРТТЕУГЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ: ЖАҢА ЖӘНЕ ДӘСТҮРЛІ.....360

Удербаева С.К.
ОРЫНБОР ҒЫЛЫМИ МҰРАҒАТ КОМИССИЯСЫНЫҢ «ЕҢБЕКТЕР» ЖИНАҒЫНДЫҒЫ ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ КӨШПЕЛІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ТАРИХЫ.....365
Удербаева С.К.
ТҮРКІСТАН ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРЛЫҒЫ ҚАЗАҚ ШЕНЕУЛІГІНІҢ ҚЫЗМЕТІ МЕН ӨКІЛЕТТІЛІГІ.....380
Ускенбай К.
АҚ ОРДА: ҰЛЫС БІРЛЕСТІГІНЕН ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТКЕ.....392
Ускенбай К.
ДЕРЕККӨЗДЕРДЕГІ "ҚАЗАҚТАР" ЖӘНЕ "ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІ" ТЕРМИНДЕРІ ТУРАЛЫ.....396
Хабижанова Г.Б.
ҚЫПШАҚТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ РОЛІ.....402
Хабижанова Г.Б., Сагинаева А.Н.
XI-XIII ҒҒ. ҚЫПШАҚТАРДЫҢ ОРЫС КНЯЗДІКТЕРІМЕН САУДА-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ МӘДЕНИ БАЙЛАНЫСТАРЫ.....408
Шаймердинова Н.Г., Ярыгин С.А.
ҒҰН-САРМАТ ДӘУІРІНДЕГІ ОРТА АЗИЯ КӨШПЕНДІЛЕРІНІҢ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ БИЛЕУШІЛЕРДІҢ ТАҢБАЛАРЫ.....413
Шайхыгалиев Е.А., Изтелеуова Л.И., Елюбаев Р.Б., Ержанов Р.Р.
ЕРЕЙМЕНТАУ АУДАНЫНДАҒЫ ЖАҢА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ОБЪЕКТІЛЕРДІ АНЫҚТАУ МАҚСАТЫНДАҒЫ БАРЛАУ ЖҰМЫСТАРЫ.....422

СОДЕРЖАНИЕ

Абдимомынов Н.Т.
А НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ ЗОЛОТОЙ ОРДЫ (1242-1269 гг.).....8
Алдажұманов Қ.С.
С КАРТОЧНАЯ СИСТЕМА СНАБЖЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВИЕМ В КАЗАХСТАНЕ В ВОЕННЫЕ ГОДЫ (1941-1945) ……...…..20
Алмагамбетова А.М.
ИСТОРИКО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ КАЗАХСТАНА ЗА 1959 – 1970 ГГ.....28
Алпысбес М.
ДУХОВНОЕ И КУЛЬТУРНОЕ ИСТОРИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ТЮРКСКОГО МИРА В УКРЕПЛЕНИИ ЕДИНСТВА НАРОДОВ В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....37
Асанова С.А.
ИСТОРИЧЕСКИЙ НАРРАТИВ - ИСТОЧНИК ИДЕНТИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ.....48
Әбділдабекова А.М.
ОЦЕНКА КОЛОНИАЛЬНОГО ПЕРИОДА В ТРУДАХ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАЧАЛА XX ВЕКА.....53
Әбжанов Х.
АМАНАТ АКАДЕМИКА.....58
Әбубәкірова Ә.П.
ПРОБЛЕМЫ И ИТОГИ ПЕРЕГОВОРОВ ПО ФОРМИРОВАНИЮ КАЗАХСТАНСКО-КИТАЙСКОЙ ГРАНИЦЫ...64
Әділжанов Н.
ДЕМОКРАТИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ: КАК ФОРМАЦИОННОЕ И ЦИВИЛИЗАЦИОННОЕ ЯВЛЕНИЕ (ИСТОРИКО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)…….. ……..72
Баудиярова К.Б.
МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ СЕМЬИ…….....82
Егізбаева М.Қ., Бейсегулова А.Қ.
ЭТНОКУЛЬТУРА УЗБЕКСКИХ И КАРАКАЛПАКСКИХ НАРОДОВ….....89
Жайлыбаев Д.Ж.
ДОРЕВОЛЮЦИОННЫЕ ТРУДЫ ОБ ОБЫЧНОМ ПРАВЕ КАЗАХОВ…….....95
Жакин М.С.
БОРИ БАТЫР: МИФ И ФАКТ (опыт критического анализа)….....99
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Байдавлетова М.Д.
ПИСЬМЕННЫЕ ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА И ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....113
Жетписбаев А.О.
ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ В КАЗАХСТАНЕ В XIX-XX ВВ.: ПО МАТЕРИАЛАМ ПЕРЕПИСЕЙ НАСЕЛЕНИЯ.....122
Искакова Г.З., Байдавлетова М.Д.
ПРИРОДНЫЙ ЛАНДШАФТ ТЕРРИТОРИИ НАСЕЛЕННЫЙ ТЮРКСКИМИ ПЛЕМЕНАМИ (VI-X ВВ.).....131
Кабдушев Б.Ж., Кабдушева Л.Ж.
НАСИЛЬСТВЕННАЯ ДЕПОРТАЦИЯ В КАЗАХСТАН….....138
Кариев Е.М.
ИСТОКИ И КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ДРЕВНЕТЮРКСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ ЕВРАЗИИ (ранний железный век и современность).....144
Каринбаев Ж.Ә.
ПРЕДСТАВИТЕЛИ БЕЛОРУССКОГО ЭТНОСА В КАЗАХСТАНЕ: ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ И НАСТОЯЩЕЕ……152
Картаева Т.Е., Оралбай Е.
РАЗВИТИЕ КОЛОДЕЗНОГО ДЕЛА И ЕГО РАЗНОВИДНОСТИ (ПО МАТЕРИАЛАМ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ).....163
Кәрібаев Б.Б.
ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ КАЗАХСКОГО ХАНСТВО В КОНЦЕ XV- НАЧАЛЕ XVI ВВ…….....180
Кәрібаев Б.Б., Ноғайбаева М.С.
ИЗ ИСТОРИИ ХАНСТВА АБУЛХАЙЫРА В I-ПОЛОВИНЫ XV ВЕКА….....186
Қозғамбаева Г.Б.
ВЫДАЮЩИЙСЯ ГЕОЛОГ И УЧЕНЫЙ КАНЫШ ИМАНТАЙУЛЫ САТБАЕВ.....193

Қозғамбаева Г.Б., Бейсегулова А.Қ.
МУЗЕЙ ЖЕРТВ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ Г. ШЫМКЕНТ ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ.....198
Қозыбақова Ф.А.
ЭКСТРЕМИСТСКАЯ ПОЛИТИКА СТАЛИНА ПО ЛИКВИДАЦИИ ПОСЛЕДНИХ ЭЛЕМЕНТОВ МЕХАНИЗМА РЫНКА В КАЗАХСТАНЕ.....206
Қозыбақова Ф.А., Рвайдарова Г.О.
1921-1922 гг. НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОВОДИМУЮ ЗЕМЕЛЬНО-ВОДНУЮ РЕФОРМУ…….....214
Майданали З.
ИМПЕРСКИЕ КОНФЕДЕРАЦИИ И КОЧЕВЫЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ (ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ).....222
Махаева А.Ш., Чаргынова Г.О.
ВЛИЯНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В ВОСТОЧНОМ ТУРКЕСТАНЕ В 60-70 ГГ. XIX ВЕКА НА КАЗАХОВ И КЫРГЫЗОВ…….....227
Мухамадеев Т.М., Мухадеева И.А., Капбасова Д.С.
ТРУДЫ Н. НАЗАРБАЕВА КАК ФЛАГМАНА ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ, СОТРУДНИЧЕСТВА И ПЕРСПЕКТИВНОСТИ КАЗАХСТАНА…….....239
Мұсағалиева А.С.
ИСТОРИЯ ЖЕНСКОГО ЛАГЕРЯ "АЛЖИР" В СЕВЕРНОМ КАЗАХСТАНЕ: ИСТОРИОГРАФИЯ И АРХИВНЫЕ ДАННЫЕ…….245
Нұртазина Н.Д.
О СИСТЕМНОМ КРИЗИСЕ ТЮРКСКОГО КОЧЕВОГО ОБЩЕСТВА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В КОНЦЕ VIII-X ВВ……255
Нұртазина Н.Д.
НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА ФЕНОМЕН ИСЛАМИЗАЦИИ КАЗАХСТАНА…….....260
Нұртазина Н.Д.
ДРЕВНЯЯ ИСТОРИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: РЕЛИГИИ, КУЛЬТУРЫ, КОНТАКТЫ…….....266
Омарбеков Т.О.
ПОХОД ХАНА ЗОЛОТОЙ ОРДЫ ТОХТАМЫША НА МОСКВУ.....272
Өтепова Г.Е.
ИЗ ОПЫТА ИЗУЧЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ ИСТОЧНИКОВ ПО ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА VIII-НАЧАЛА XX ВЕКА…….....280
Өтепова Г.Е.
ЦАРСКОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО XIX ВЕКА О ЗЕМЕЛЬНОМ ВОПРОСЕ В КАЗАХСТАНЕ.....288
Өтепова Г.Е.
МАТЕРИАЛЫ СИБИРСКОГО КОМИТЕТ КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА В СОСТАВЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ…….....297
Раздыков С.З.
СУБЭТНИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА - СТАРОВЕРЫ ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА…….....303
Садвокасова А.К., Кошман Т.В., Ракишева Б.И.
ИСТОРИЯ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ, МЕЖКОНФЕССИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН, ВКЛЮЧАЯ ИСТОРИЮ НАИБОЛЕЕ КРУПНЫХ ЭТНОСОВ: ОСНОВНЫЕ ИТОГИ….....316
Сайлан Б., Раушанбек Б.
ОБРАЗ ГЕРОЕВ В ВОЕННОМ ИСКУССТВЕ КАЗАХСКОГО НАРОДА.....330
Сайлан Б.
ПОДВИГИ ГЕРОИЗМ КАЗАХСТАНЦЕВ В БОРЬБЕ ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ УКРАИНЫ…….....335
Сыздықов С.М.
ИДЕЯ "МӘҢГІЛІК ЕЛ": ПОЛИТИКО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ И ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ.340
Тасилова Н.А., Козгамбаева Г.
«МАТЕРИАЛЫ ПО КИРГИЗСКОМУ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЮ...» КАК ИСТОЧНИК ПО ХОЗЯЙСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ КАЗАХСКИХ ХОЗЯЙСТВ.....345
Телеуова Э.Т.
СОЦИАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ В ТРАДИЦИОННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ.....351
Телеуова Э.Т.
ИЗ ИСТОРИИ ОБЫЧНОГО ПРАВО КОЧЕВНИКОВ.....355
Толенова З.М., Кубеев Р.Д.
ВКЛАД АКАДЕМИКА М.К. КОЗЫБАЕВА В ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ: НОВОЕ И ТРАДИЦИОННОЕ.....360

Удербаева С.К.
ОТРАЖЕНИЕ ИСТОРИИ КОЧЕВЫХ НАРОДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В «ТРУДАХ» ОРЕНБУРГСКОЙ УЧЕНОЙ АРХИВНОЙ КОМИССИИ…….....365
Удербаева С.К.
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ПОЛНОМОЧИЯ КАЗАХСКОГО ЧИНОВНИЧЕСТВА ТУРКЕСТАНСКОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРСТВА……..…380
Ускенбай К.
АК-ОРДА: ОТ УЛУСНОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ К НЕЗАВИСИМОМУ ГОСУДАРСТВУ.....392
Ускенбай К.
О ТЕРМИНАХ «КАЗАХИ» И «КАЗАХСКОЕ ГОСУДАРСТВО» В ИСТОЧНИКАХ…….....396
Хабижанова Г.Б.
КИПЧАКИ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ КАЗАХСКИХ ПЛЕМЕН…….....402
Хабижанова Г.Б., Сагинаева А.Н.
ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И КУЛЬТУРНЫЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ КЫПЧАКОВ С РУССКИМИ КНЯЖЕСТВАМИ В XI-XIII ВВ.....408
Шаймердинова Н.Г., Ярыгин С.А.
СИМВОЛЫ ВЛАСТИ В КУЛЬТУРЕ КОЧЕВНИКОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ ГУННО-САРМАТСКОГО ВРЕМЕНИ…….....413
Шайхыгалиев Е.А., Изтелеуова Л.И., Елюбаев Р.Б., Ержанов Р.Р.
АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗВЕДОЧНЫЕ РАБОТЫ ПО ВЫЯВЛЕНИЮ НОВЫХ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ ЕРЕЙМЕНТАУСКОГО РАЙОНА.....422

CONTENTS

Abdimomynov N.T.
SOME PROBLEMS OF THE POLITICAL HISTORY OF THE GOLDEN HORDE (1240-1269)….....8
Aldazhumanov K.S.
CARD SYSTEM IN PROVIDING FOOD TO THE POPULATION
OF KAZAKHSTAN DURING THE WAR (1941-1945)…….…….20
Almagambetova A.M.
ИHISTORICAL AND DEMOGRAPHIC ANALYSIS OF TURKIC PEOPLES OF KAZAKHSTAN FOR 1959 - 1970.....28
Alpısbes M.
HERITAGE OF SPIRITUAL AND CULTURAL HISTORY OF THE TURKIC WORLD IN STRENGTHENING THE UNITY OF PEOPLES IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION.....37
Asanova S.A.
HISTORICAL NARRATIVE - THE SOURCE OF IDENTITY IN MODERN KAZAKHSTAN…….....48
Abdildabekova A.M.
EVALUATION OF THE COLONIAL PERIOD IN THE WORKS
OF THE KAZAKH INTELLIGENTSIA OF EARLY XX CENTURY.....53
Abzhanov Kh.
ACADEMICIANS TRUST.....58
Abubakirova A.P.
PROBLEMS AND RESULTS OF NEGOTIATIONS ON FORMATION
OF THE KAZAKHSTAN-CHINESE BORDER……..64
Adilzhanov N.
DEMOCRATIC TRENDS: AS A FORMATIVE AND CIVILIZATIONAL PHENOMENON (HISTORICAL AND POLITICAL ASPECT)……..……..……..72
Baudiyarova K.B.
RESEARCH METHODSOF STABILITY OF THE FAMILY…….....82
Yegizbaeva M.K.,Beisegulova A.K.
ETHNO-CULTURE OF THE UZBEK AND KARAKALPAK PEOPLES..….....89
Zhailybayev D.Zh.
PREREVOLUTIONARY PROCEEDINGS OF CUSTOMARY LAW KAZAKHS……..…….....95
Zhakin M.S.
BORI BATYR: MYTH AND FACT (critical analysis experience)….....99
Zhappasov Zh.E., Tasilova N.A., Baydavletova M.D.
SOURCES ON THE HISTORY OF KAZAKHSTAN AND CENTRAL ASIA…….....113
Zhetpisbayev A.O.
THE MAIN STAGES OF ETHNODEMOGRAPHIC CHANGES IN KAZAKHSTAN IN 19th - 20th CENTURIES: BASED ON THE POPULATION CENSUS MATERIALS.....122
Iskakova G.Z., Baydavletova M.D.
THE NATURAL LANDSCAPE OF THE TERRITORY INHABITED BY TURKIC TRIBES (VI-X CENTURIES.).....131
Kabdushev B.Zh., Kabdusheva L.Zh.
THE FORCED DEPORTATION IN KAZAKHSTAN…….....138
Kariyev Y.M.
THE ORIGINS AND CULTURAL HERITAGE OF THE ANCIENT TURKIC CIVILIZATION OF EURASIA
(early iron age and the present).....144
Karinbayev Zh.A.
REPRESENTATIVES OF THE BELORUSSIAN ETHNOS IN KAZAKHSTAN: HISTORY OF FORMATION
AND CURRENT STATUS……152
Kartaeva T.E., Oralbai Y.
THE DEVELOPMENT OF BUSINESS IN THE WELL AND ITS VARIANTS
(MATERIALS OF ARCHEOLOGY AND ETHNOGRAPHY).....163
Karibaev B.B.
THE PROBLEMS OF THE HISTORY OF KAZAKH KHANATE AT THE END OF
XV- IN THE BEGINNING OF XVI CENTURIES……180
Karybaev B.B., Nogaibayeva M.
FROM THE HISTORY OF THE KHANATE ABULKAYYR IN THE I-HALF OF THE XV CENTURY…….....186

Kozgambaeva G.B.
OUSTANDING GEOLOG VERSUS SCIENTIST KANYSH IMANTAEVICH SATBAYEV.....193
Kozgambayeva G.B., Beisegulova A.K.
MUSEUM OF VICTIMS OF POLITICAL REPRESSION IN SHYMKENT, SOUTH KAZAKHSTAN REGION.....198
Kozybakova F.A.
EXTREMIST POLITICS OF STALIN AGAINST LAST ELEMENTS
OF MARKET MECHANISM IN KAZAKHSTAN.....206
Kozybakova F.A., Rvaydarova G.O.
1921-1922 A NEW APPROACH TO THE LAND AND WATER REFORM CARRIED OUT…….....214
Maydanali Z.
IMPERIAL CONFEDERATIONS AND NOMADIC ASSOCIATIONS OF CENTRAL ASIA
(HISTORIOGRAPHY OF PROBLEM).....222
Mahaeva A.Sh., Chargynova G.O.
EFFECT OF POLITICAL PROCESSES IN EAST TURKESTAN IN 60-70 YEARS.
XIX CENTURY IN THE KAZAKHS AND KYRGYZ…….....227
Mukhamadeev T.M., Mukhadeeva I.A., Kapbasova D.S.
WORKS OF N. NAZARBAYEV AS A FLAGSHIP OF STATE SECURITY,
COOPERATION AND PROSPECTS OF KAZAKHSTAN…….....239
Musagalieva A.S.
HISTORY OF THE WOMEN'S CAMP "ALGERIA" IN NORTHERN KAZAKHSTAN: HISTORIOGRAPHY AND ARCHIVAL DATA…….245
Nurtazina N.D.
ON THE SYSTEMATIC CRISIS OF THE TURKIC NOMADIC SOCIETY
OF CENTRAL ASIA AT THE END OF VIII-X CENTURIES……...……255
Nurtazina N.D.
A NEW APPROACH TO THE PHENOMENON OF ISLAMIZATION OF KAZAKHSTAN…….....260
Nurtazina N.D.
HISTORY OF ANCIENT CENTRAL ASIA: RELIGIONS, CULTURES, CONTACTS…….....266
Omarbekov T.O.
CAMPAIGN OF GOLDEN HORDE KHAN TOKHTAMYSH TO MOSCOW.....272
Otepova G.E.
FROM THE EXPERIENCE OF STUDYING LEGISLATIVE SOURCES ON THE HISTORY
OF KAZAKHSTAN VIII-EARLY XX CENTURY……...……....280
Otepova G.E.
TSARIST LEGISLATION OF THE XIX CENTURY ON THE LAND ISSUE IN KAZAKHSTAN.....288
Otepova G.E.
PROCEEDINGS OF THE SIBERIAN COMMITTEE, AS A SOURCE FOR STUDYING THE HISTORY OF KAZAKHSTAN IN THE RUSSIAN EMPIRE…….....297
Razdykov S.
SUBETHNIC CULTURE - OLD BELIEVERS OF THE EASTERN KAZAKHSTAN...…….....303
Sadvokassova A., Koshman T., Rakisheva B.
HISTORY OF INTER-ETHNIC, INTER-RELIGIOUS RELATIONS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN, INCLUDING THE HISTORY OF THE LARGEST ETHNIC GROUPS: THE MAIN OUTCOMES….....316
Sailan B., Raushanbek B.
THE HEROES CHARACTER IN MILITARY ART OF THE KAZAKH NATION.....330
Sailan B.
HEROISM OF KAZAKHSTAN CITIZENS IN FIGHT FOR INDEPENDENCE OF UKRAINE…….335
Syzdykov S.M.
THE IDEA OF" MANGILIK EL": POLITICAL AND PHILOSOPHICAL
FOUNDATIONS AND HISTORICAL CONTINUITY…….340
Tasilova N.A., Kozgambaeva G.
"MATERIALS ABOUT KYRGYZ LAND USE ..." AS THE SOURCE ON HOUSEHOLD-ECONOMICAL
HISTORY OF KAZAKH ECONOMY.....345
Teleuova E.
SOCIAL FEATURES ARE IN TRADITIONAL CIVILIZATION…….....351
Teleuova E.
FROM HISTORY OF NOMADIC CUSTOMARY LAW.....355

Tolenova Z.M., Kubeyev R.D.
THE CONTRIBUTION OF THE ACADEMICIAN M.K. KOZYBAYEV IN HISTORICAL FIGURES STUDIES: THE NEW AND THE TRADITIONAL.....360
Uderbaeva S.K.
REFLECTION OF THE HISTORY OF THE NOMADIC PEOPLES OF CENTRAL ASIA IN THE "PROCEEDINGS" OF THE ORENBURG SCIENTIFIC ARCHIVAL COMMISSION…….....365
Uderbaeva S.K.
ACTIVITIES AND POWERS OF KAZAKH OFFICIALS TURKESTAN GOVERNOR-GENERAL……380
Uskenbai K.
AK-ORDA: FROM A ULUS ASSOCIATION TO AN INDEPENDENT STATE…….....392
Uskenbai K.
ABOUT THE TERMS "KAZAKHS" AND "KAZAKH STATE" IN THE SOURCES…..…….....396
Habizhanova G.B.
KIPCHAKS ROLE IN KAZAKH TRIBES FORMATION……..…….....402
Khabizhanova G.B., Saginayeva A.N.
TRADE-ECONOMIC AND CULTURAL RELATIONS OF KIPCHAKS WITH THE RUSSIAN PRINCIPALITIES IN THE XI-XIII CENTURIES.....408
Shaymerdenova N.G., Yaryghin S.A.
SYMBOLS OF POWER IN THE CULTURE OF CENTRAL ASIAN NOMADS (HUN-SARMATIAN PERIOD)……413
Shaikhygaliev E.A., Izteleuova L.I., Elyubaev R.B., Yerzhanov R.R.
ARCHAEOLOGICAL PROSPECTING WORKS ON IDENTIFICATION OF NEW ARCHAEOLOGICAL OBJECTS OF EREYMENTAU DISTRICT…….....422

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2016. 4(8)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 15.12.2016.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: https://edu.e-history.kz

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй